

O'zbekiston iqtisodiyotida Yaponiya tajribasi (Soliq tizimi)

Isoqaliyeva Mohinur

Toshkent Davlat Sharqshunoslik

Universiteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning soliq tizmida Yaponiyada boshdan kechirilgan tajribalarni qay yo'sinda qo'llay olish to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: soliq tushumlari/YAIM ,Dodge rejasi (1949-yil),Davlat byudjeti, Jozef Dobj ,qo'shilgan qiymat solig'i (QQS).

Kirish

O'zbekiston Respublikasi bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida davlat moliyasini mustahkamlash va iqtisodiy barqarorlikka erishish uchun samarali soliq tizimini shakllantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Soliq tizimi iqtisodiyotni qanday darajada qo'llab-quvvatlayotganini ko'rsatish uchun, odatda, soliq tushumlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotiga (YAIM) nisbati o'rganiladi. Yaponiya davlati soliq tizmi bilan solishtirganimizga asosiy sabab: Yaponiyada **soliq tushumlari/YAIM** 30–32% ni (2022-yil ma'lumotlariga ko'ra), O'zbekistonda esa 21, 4% ni (2023-yil ma'lumotlariga ko'ra) tashkil etadi. Bu borada Yaponiyaning soliq tizimi tajribasini o'rganish O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada O'zbekiston soliq tizimining Yaponiyadagi tajribadan qanday foydalana olishi masalasi tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor statistik ma'lumotlarga asoslangan holda soliq siyosatining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Asosiy qism

2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti (YaIM) **90, 8 milliard AQSh dollarini** tashkil etdi va bu ko'rsatkich bilan dunyo mamlakatlari orasida taxminan 70-o'rin atrofida joylashgan. Shuningdek, Yaponiya taxminan **4, 4 trillion AQSh dollari** bilan dunyoda uchinchi o'rinni egallaydi. Shu sababdan,

O'zbekiston iqtisodi rivoji uchun eng kerakli bo'lgan soliq tizimini rivojlantirish uchun Yaponiya modelidan foydalanish yaxshi usullardan biri hisoblanadi. Yaponiya Ikkinchi Jahon Urushidan keyin iqtisodiy va moliyaviy tiklanish davrida soliq tizimini qayta shakllantirdi. 1945-yildan keyingi yillarda Yaponiya iqtisodiy tiklanish va o'sish jarayonini boshdan kechiradi. Bu davrni asosiy 4ta katta qismga bo'lib o'rganish maqsadga munofiq. Bular:

- 1.1949-yil - Dodge rejasi
- 2.1950-yillar - Soliq islohotlari
3. 1989-yil - QQSning joriy etilishi
4. Mamlakatning soliq siyosatidagi uzluksiz islohotlar

Dodge rejasi (1949-yil) Yaponiyaning Ikkinchi Jahon Urushidan keyingi iqtisodiy tiklanish davrida ishlab chiqilgan islohotlar to'plamidir. Reja AQSh iqtisodchisi Jozef Dodge tomonidan ishlab chiqilgan va AQShning Yaponiyadagi okkupatsiya boshqarmasi tomonidan amalga oshirilgan. Ushbu reja Yaponiya iqtisodiyotini inflyatsiyadan chiqarish, moliyaviy barqarorlikni tiklash va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan edi.

Rejaning muhim jihatlaridan biri byudjetni muvozanatlashga qaratilgan nol byudjet siyosati edi. Bu siyosat davlat xarajatlarini daromadlarga moslashtirishni talab qilgan va har qanday ortiqcha xarajat yoki qarz olish qattiq nazorat ostiga olingan. Shu bilan birga, Yaponiya banki inflyatsiyani jilovlash uchun qat'iy pul-kredit siyosatini olib bordi. Pul massasining ortib ketishini oldini olish maqsadida kreditlar berish cheklangan edi. Reja doirasida valyuta kursi bir dollar uchun 360 yen darajasida belgilandi, bu Yaponiya eksport sektorini qo'llab-quvvatlash va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynadi.

Dodge rejasi inflyatsiyaga qarshi kurashda ham muhim qadam bo'ldi. Byudjetni muvozanatlash va qat'iy pul-kredit siyosati tufayli yuqori inflyatsiya jilovlandi va narxlarining o'sishi barqarorlashdi. Ushbu reja iqtisodiy islohotlarni ham qamrab oldi.

Soliq tizimi isloh qilinib, soliqlarni yig'ish samaradorligi oshirildi va soliqlarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ko'tarildi. Bu davlat daromadlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Shu bilan birga, korporatsiyalar va yirik sanoat tarmoqlari qo'llab-quvvatlandi, bu esa sanoat sektorining tez rivojlanishini ta'minladi.

Davlat subsidiyalari samarali bo'lmagan sohalardan olib tashlanib, bozor mexanizmlari mustahkamlandi. Reja natijasida Yaponiya iqtisodiy barqarorlikka erishdi, inflyatsiya pasaytirildi va eksport hajmi keskin oshdi. Bu esa Yaponiya iqtisodiyotining keyinchalik "mo'jizaviy o'sish" deb atalgan davriga zamin yaratdi. Xususiyl sektorning rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratilgan va davlat sektori iqtisodiyotda ortiqcha yuk bo'lishdan to'xtagan edi.

Dodge rejasi tajribasi O'zbekiston uchun qimmatli saboqlarni taqdim etadi. O'zbekiston davlat byudjetini muvozanatlashga qaratilgan siyosatni joriy etib, davlat xarajatlarini samarali rejalashtirishi mumkin. Pul-kredit siyosatini qat'iylashtirish orqali inflyatsiyani jilovlash va barqaror valyuta kursini saqlashga e'tibor qaratish zarur. Elektron boshqaruv tizimlarini kengaytirish va soliqlarning samaradorligini oshirish orqali davlat daromadlarini ko'paytirish mumkin. Bundan tashqari, samarali bo'lmagan davlat subsidiyalarini qisqartirib, iqtisodiy resurslarni maqsadli sohalarga yo'naltirish iqtisodiy barqarorlik va o'sishni ta'minlaydi. Dodge rejasi iqtisodiy siyosatni uzoq muddatli istiqbolga yo'naltirishda o'ziga xos model bo'lib xizmat qilishi mumkin. Chunki Yaponiyaga **23-25 milliard AQSH dollariga** tushgan bu reja, O'zbekiston foydasi uchun **10-13 milliard AQSH dollariga** (qisqa muddatli inqiroz va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun) tushishi kutilmoqda.

1950-yildagi islohotlar (Dorj islohotlari). 1950-yilda Yaponiyada amalga oshirilgan soliq islohotlari Ikkinchi Jahon urushidan keyingi davrda mamlakatni iqtisodiy tiklashga yo'naltirilgan muhim qadamlar qatoriga kiradi. Bu islohotlar AQShning iqtisodiy maslahatchisi Jozef Dodj rahbarligida o'tkazilib, urush natijasida vayron bo'lgan

Yaponiyaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va davlat byudjetini muvozanatlash maqsadini ko'zlagan. Ushbu islohotlar Yaponiya iqtisodiyotiga chuqur ta'sir ko'rsatgan bo'lib, keyinchalik mamlakatning iqtisodiy mo'jizasi deb atalgan tezkor o'sishning asosini yaratgan.

Islohotlarning asosiy maqsadi davlatning daromad bazasini kengaytirish, soliqlarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash va davlat xarajatlarini nazorat ostida ushlab turish edi. Ushbu islohotlar doirasida bir necha muhim o'zgarishlar amalga oshirildi:

1. **Daromad solig'i tizimi qayta ko'rib chiqildi.** Bu tizim progressivlik tamoyiliga asoslanib, yuqori daromadli fuqarolar uchun soliq stavkalarini oshirishni nazarda tutdi. Bu esa soliqlarning ijtimoiy adolat tamoyiliga moslashuvini ta'minladi.
2. **Korxonalar soliqlari tartibga solindi.** Korxona daromatlari uchun soliq stavkalari oshirildi, bu esa urushdan keyingi iqtisodiy tiklanish jarayonida davlat byudjetini to'ldirishga yordam berdi.
3. **Yangi bilvosita soliqlar joriy etildi.** Masalan, iste'mol solig'i kiritilib, bu soliqlarning bir qismi davlat daromadlarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qildi.
4. **Davlat xarajatlarini kamaytirish bo'yicha choralar ko'rildi.** Ayniqsa, harbiy xarajatlar kamaytirilib, e'tibor ijtimoiy infratuzilma va iqtisodiy tiklanishga qaratildi.

Dodj islohotlari deb atalgan ushbu chora-tadbirlar dastlab iqtisodiy qiyinchiliklarni keltirib chiqardi, jumladan, inflyatsiyani nazorat qilish va davlat byudjetini balanslashtirish maqsadida qattiq moliyaviy siyosat yuritildi. Natijada qisqa muddatda iqtisodiy pasayish kuzatildi, lekin uzoq muddatli istiqbolda bu choralar Yaponiya iqtisodiyotini barqarorlashtirishga va uning tezkor rivojlanishiga imkon berdi.

1950-yilda Yaponiyada amalga oshirilgan soliq islohotlari O'zbekiston uchun bevosita foyda keltirmagan bo'lsa-da, bu tajriba rivojlanayotgan davlatlar, jumladan,

O‘zbekiston uchun muhim saboqlarni taqdim etadi. Ushbu islohotlarning O‘zbekiston uchun foydalari ularning tamoyillarini o‘rganib, milliy iqtisodiyotni boshqarishda qo‘llash imkoniyatlari bilan bog‘liq.

Avvalo, Yaponiyadagi soliq islohotlarining muvaffaqiyati iqtisodiy o‘lishni ta‘minlash va davlat byudjetini barqarorlashtirishda soliq tizimining ahamiyatini ko‘rsatdi. Bu O‘zbekiston uchun quyidagi foydalarni taklif qilishi mumkin:

1. **Davlat byudjetini mustahkamlash**
2. **Investitsiya muhitini yaxshilash**
3. **Ijtimoiy tenglikni ta‘minlash**
4. **Inflyatsiyani nazorat qilish**

O‘zbekiston ushbu islohotlarning xarajatlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri his qilmagan, chunki bu Yaponiya ichki iqtisodiyotidagi jarayon edi. Yaponiyadagi islohotlar bir necha milliard iyena miqdoridagi xarajatlarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, bu davlatning iqtisodiy tiklanishi va inqirozdan chiqishiga qaratilgan edi. Ammo, agar O‘zbekiston shunga o‘xshash islohotlarni amalga oshirishga qaror qilsa, xarajatlar davlat byudjeti, soliq bazasini kengaytirish uchun infratuzilma va boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish xarajatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Xarajatlar hajmi mamlakat iqtisodiyoti hajmi va soliq tizimi islohoti ko‘lamiga qarab o‘zgaradi.

Xulosa qilib aytganda, Yaponiyaning soliq islohotlari tajribasi O‘zbekiston uchun iqtisodiy o‘lish va ijtimoiy barqarorlikka erishishda muhim yo‘nalish bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, bu kabi o‘zgarishlarning samaradorligi ularni mamlakatning o‘ziga xos sharoitlari va ehtiyojlariga moslash darajasiga bog‘liq.

1989-yil - QQSning joriy etilishi. 1989-yilda Yaponiyada qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) joriy etilishi mamlakat moliya tizimining barqarorligini ta‘minlash va iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish yo‘lida muhim qadam bo‘ldi. QQS iste‘mol solig‘i bo‘lib,

tovar va xizmatlar ishlab chiqarish va savdo zanjirining har bir bosqichida olinadi, ammo yakuniy xarajatni iste'molchi qoplaydi. Ushbu soliqning dastlabki stavkasi 3% bo'lib, u davlat daromadlarini oshirish, iqtisodiy tizimni soddalashtirish va xalqaro standartlarga yaqinlashtirish uchun joriy etildi. QQSning asosiy maqsadi Yaponiya iqtisodiy o'sishini rag'batlantirish, byudjet taqchilligini kamaytirish va aholi farovonligini ta'minlash edi.

Yaponiya hukumatining QQSni joriy etishga qaror qilishiga bir necha omillar sabab bo'ldi. Mamlakat iqtisodiy o'sish davriga kirgan bo'lsa-da, ijtimoiy ta'minot tizimini moliyalashtirishga bo'lgan talab oshgan edi. Yashash darajasi ortgani sayin pensiya tizimi, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy dasturlar uchun qo'shimcha mablag' zarur edi. Shu bilan birga, QQS xalqaro iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirish uchun qulay soliq turi sifatida qaraldi, chunki u ishlab chiqarishga emas, iste'molga asoslangan edi. QQS eksportga nisbatan nol stavkasi bilan qo'llanilgani mahalliy ishlab chiqaruvchilarga xorijiy bozorlarda raqobatbardosh bo'lish imkoniyatini berdi.

Yaponiyada QQSning joriy etilishi O'zbekiston uchun bilvosita ta'sir ko'rsatgan. Birinchidan, Yaponiyaning iqtisodiy islohotlari va soliq tizimidagi muvaffaqiyati boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun namunaviy tajriba bo'ldi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, xalqaro iqtisodiy aloqalarini kengaytirish jarayonida Yaponiyaning soliq tizimidan ilhomlanib, 1991-yilda QQSni o'z soliq tizimiga joriy etdi. Bu mamlakatda byudjet daromadlarini oshirish va iqtisodiyotni tartibga solishga xizmat qildi. Ikkinchidan, Yaponiyaning QQS orqali eksportni qo'llab-quvvatlash modeli O'zbekistonda ham eksportni rag'batlantiruvchi siyosatlarni ishlab chiqishda o'rnak bo'ldi.

Shu bilan birga, Yaponiyaning QQSni muvaffaqiyatli qo'llashi O'zbekistonning iqtisodiy strategiyalarini shakllantirishda bilvosita ta'sir o'tkazdi. Yaponiya texnologiyalari va investitsiyalarini O'zbekistonga jalb qilish jarayonida QQS kabi universal soliqlar xalqaro hamkorlikni yengillashtirdi. Shunday qilib, Yaponiyada

QQSning joriy etilishi nafaqat mahalliy iqtisodiy barqarorlikni ta'minladi, balki boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham solidorj q tizimining soddalashtirilishi va samaradorligini oshirish bo'yicha o'rnak bo'ldi.

Xulosa

Yaponiyaning 1950-yillardagi iqtisodiy islohotlari, xususan Dodge rejasi va Dorj islohotlari, iqtisodiy o'sish uchun barqaror poydevor yaratishda muhim rol o'ynadi. Dodge rejasi mamlakat iqtisodiyotini moliyaviy barqarorlikka olib kelish, inflyatsiyani kamaytirish va davlat xarajatlarini optimallashtirishga qaratilgan bo'lib, qat'iy byudjet intizomini joriy etdi. Dorj islohatlari esa soliq siyosatini takomillashtirish va iqtisodiyotni liberallashtirishga urg'u berdi. Ayniqsa, QQS (Qo'shilgan Qiymat Solig'i) ning joriy etilishi davlat byudjetini to'ldirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda asosiy o'rin tutdi.

O'zbekiston uchun ushbu tajriba muhim saboqlar beradi. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun davlat xarajatlarini oqilona boshqarish va soliq tizimini takomillashtirish zarur. QQS kabi barqaror soliq tushumlarini ta'minlovchi tizimlarni yanada samarali ishlatish davlat byudjetini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, Yaponiya tajribasidan kelib chiqib, uzoq muddatli strategik rejalar asosida iqtisodiy siyosat yuritish, tahlil va nazoratni kuchaytirish O'zbekistonni barqaror iqtisodiy o'sishga olib kelishi mumkin.

Yaponiya tajribasi O'zbekistonda zamonaviy iqtisodiy islohotlar uchun ilhom manbai bo'lishi, lekin har bir chora-tadbir mahalliy sharoitlarga moslashtirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. prezi.com Japan by Asror Aliqulov on Prezi - Yaponiya 1603 - 1867 AD: Tokugawa Shogunate. 3. 1868 - yil Yaponiyada monarxiya qayta tiklandi va imperator davlatning amaldagi yetakchisiga aylandi. II ...

- 2.[Tashkent State University of Languages \[PDF\] o'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi - Untitled tarix, Yaponiya manbashunosligi va tarixnavisligi, Yaponiya ijtimoiy-siyosiy oqimlari va madaniyati, Yaponiya etnografiyasi, madaniyatshunoslik, jug'rofiya.](#)
- 3.[Ilmiy \[PDF\] CHET MAMLAKATLAR SOLIQ TIZIMI - ilmiy.bmti.uz Yaponiya, Hitoy Xalq respublikasi va Misr Arab respublikasi davlatlari esa dunyodagi mavjud soliq tizimi modellariga mansub emasligi, lekin jahon iqtisodiy ...](#)
- 4.[History Maps Yaponiya tarixi - HistoryMaps Islohotlar soliqqa tortish uchun uy xo'jaliklari reestrini tuzishni ham talab qildi. Islohot vazirlar taxtga maslahat beradigan byurokratik tuzilmani joriy ...](#)
- 5.[oefen.uz YAPONIYA IQTISODIYOTI - oefen.uz YAaponiya O'zbekistonning yirik investorlaridan biri xisoblanadi. O'zbekiston va YAaponiya o' O'zbekiston — Yaponiya munosabatlari • Ikki davlatning o'zaro ...](#)
- 6.[Sharq Jurnal \[PDF\] Yaponiya iqtisodiyoti rivojlanish bosqichlarining xususiyatlari.pdf Annotatsiya. Ushbu maqolada Yaponiya iqtisodiyoti rivojlanish bosqichlarining xususiyatlari haqida so'z yuritilgan.](#)
- 7.[kun.uz O'zbekiston YeOIga a'zo bo'lishining foydasi bor\(mi\)? Ekspertlar ... O'zbekistonlik migrantlar hayoti qulaylashadi. O'zbekistonga ko'proq pul kirib keladi. Investitsiya hajmi o'sadi.](#)
- 8.[Qalampir.uz Konstitutsion o'zgarish: Davlat va inson o'rtasidagi qarama ... Amaldagi Konstitutsiyaning 13-moddasida, “O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning ...](#)
- 9.[Kun.uz Qo'shilgan qiymat solig'ining soddalashtirilgan tartibi afzalligi ... QQSning soddalashtirilgan tartibi mazmunini tushuntirish uchun bir necha yillardan buyon uni keng qo'llab kelayotgan Yaponiya tajribasiga ...](#)
- 10.[Xabar.uz - ахборот-таҳлилий портали Nima uchun QQS bu qadar muhim? - Xabar.uz O'zbekistonda QQS ilk bor 1992 yilning 1 yanvarida joriy qilingan. Qariyb 28 yildan buyon amal qilib kelayotgan QQSning ilk stavkasi 30 foiz edi ...](#)

11. [Kun.uz Qo'shilgan qiymat solig'ining soddalashtirilgan tartibi afzalligi ... QQSning soddalashtirilgan tartibi mazmunini tushuntirish uchun bir necha yillardan buyon uni keng qo'llab kelayotgan Yaponiya tajribasiga ...](#)